

RAEDONDARIO
PUBS

1856 m

Raudondvarį aplankė du keliautojai rašytojai: Ferdinandas Novakovskis ir Teodoras Triplinas. Keliaavo atskirai ir atskirai savo išpūdžius aprašė¹. Iš tekstų palyginimo matyti, kad F. Novakovskio būta laimingesnio. Jis, atrodo, ilgiau buvo pilies viduje ir daugiau ką užrašė. T. Triplinas pasitenkino bendru pilies ir kiemo vaizdu, nors sakosi viduje buvęs ir meno vertybes matęs. Pilyje jis jautėsi kaip muziejuje. Tais pačiais metais po Lietuvą keliavo ir trečias rašytojas — Vladislovas Sirokomlė. Jis aplankė Rumšiškės, Pažaislį ir Kauną, bet į Raudondvarį neužsuko, nors F. Novakovskis rašė, kad būti Kaune ir nepamatyti Raudondvario, Lietuvos išmybės, yra nuodėmė.

Į Raudondvarį F. Novakovskis važiavo iš Kauno ir, artėdamas prie Nemuno ir Nevėžio santakos, skiriančios Lietuvą nuo Žemaitijos, pamatė ant kalno tarp medžių kyšančią baltutėlę bažnyčią. Į kalną taršis sraigto graižtvos vingiavo alėja. Kairėje nuo bažnyčios tamsaus miško fone kilo raudonas bokštas su vėliava ant stiebo. Ir F. Novakovskis, ir T. Triplinas prisimena T. Narbuto istorijoje skaitytas žinias apie pilies pastatymą kovų su kryžiuočiais metu. Abu mini ordino maršalo Ulricho Jungingeno vardą, kuris sutartimis su Jogaila ir Vytautu gavęs Žemaitiją ir, norėdamas įsitvirtinti, čia 1405 m. pastatęs pilį. Iš vėlesnių pilies valdytojų rašytojai mini Radvilas, Zabielas ir Tiškevičius. F. Novakovskis priduria, kad paskutinio

karo (1831 m. sukilimo) metu Raudondvaris buvo sudegintas ir kad grafas Benediktas Tiškevičius atnaujinęs jį iš pagrindų.

Abu rašytojai teigia, kad pilies rūmai buvo vieno aukšto, sienos — raudonų plytų, stogas — raudonų čerpių. Rūmų šiauriniame kampe stovėjo vienintelis aukštas bokštas. «Seniau kiekvienas rūmų kampas buvo užbaigiamas panašiu bokštu, šiuo metu pietinėje pusėje abiejuose kampuose išmūryta po bokštą, tačiau jie — žymiai mažesni», — teigia F. Novakovskis. T. Triplinas didįjį bokštą laiko kryžiuočių laikų palikuonių. Jį mūrijusios kitos rąkos, negu visą gotikinį pastatą. Pilis daug kartų buvusi pulta, deginta ir 1437 m. maro ištikta. Abu matė ant kalno aplink rūmus iškastus griovius ir vadina juos fosomis. Grioviai užaugę medžiais bei krūmais ir už rūmų susilieję su parku. Priešais rūmų fasadą — gražiausias sodas su gėlynais, altanomis, natūraliomis ir dirbtinėmis terasomis. Čia kasdien grojasi keliolikos muzikantų orkestras. Pietinėje rūmų pusėje, tarp dviejų naujųjų bokštų, įrengta stiklinė terasa, žiemą apšildoma vamzdžiais. Iš šios terasos vaizdas į Nemuną ir Romainius — neapsakomo grožio.

T. Triplinas tik sumini viduje matytus paveikslus, mozaikas, senoviškus lietuvių ginklus ir brangenybes. F. Novakovskis išskaičiuoja žymiuosius paveikslus ir skulptūras, nurodo jų dydį, pamini jų kūrėjų vardus. Iš to galima spręsti, kad pilies svečias ilgokai žvalgėsi po interjerą ir ką užsirašinėjo (vargu ar jam kas tada galėjo duoti ekspozicijos kata-

¹ F. Nowakowski, Wycieczka na Litwie, Wspomnienia podróży, — „Biblioteka Warszawska“, t. I, Warszawa, 1857,

p. 590—597; Dziennik podróży po Litwie i Żmudzi, odbytej w 1856 roku przez d-ra T. Tripplina, t. II, p. 32—40.

logą). Be to, priduria, kad įeinančius į geltoną saloną pasitinka trys riteriai, jo manymu, lietuviai, su senoviškais šarvais. Tai esą ne gyvi žmonės, o statulos ar manekenai.

Abu rašytojai keliautojai teigia, kad B. Tiškevičius pilį prikėlęs iš pelenų, užsimena, kaip pilis anksčiau atrodė, kiek bokštų turėjo, tačiau nė vienas nepasako, kas buvo tos atstatytos pilies architektas. Jie abu mini italo Cezario Lauryno Anikinio vardą ir laiko jį Raudondvario bažnyčios projekto autorium. Kad 1852—1855 m. pastatyta ir 1915 m. sugriauta Raudondvario bažnyčia buvo C. Anikinio kūrinys, nekyla nė mažiausių abejonių, tai ir architekto antkapyje įrašyta². Tačiau, kad jis būtų pilies rūmus perstatęs, «iš pelenų prikėlęs», apie tai niekas neužsimena. T. Triplinas, eidamas bažnyčios apžiūrėti, aplankęs kunigą ir C. Anikinį, kuriam nešykšti komplimentų už bažnyčią, bet nė žodžio nepasako dėl rūmų. Taigi teiginį: «C. Anikinis Raudondvaryje iš pradžių dirbo, rekonstruodamas dvaro rezidencinius rūmus (statytus XVII a.), statydamas naujus pagalbinius gyvenamuosius bei ūkinius trobesius»³, reikia laikyti spėjimu, paremtu mintim, kad jeigu jis buvo dvaro architektas, tai turėjo projektuoti ne tik bažnyčią, bet ir rūmus. Taip galvoti visai logiška, tačiau reikia nepamiršti dviejų dalykų: bažnyčia statyta žymiai vėliau, negu rūmai, o C. Anikinio apsigyvenimo Raudondvaryje data nenustatyta, vadinasi: 1) čia jis galėjo atsikelti po rūmų restauracijos ir 2) amžininkai jo biografijos nesieja su pilies remontu ar

ba atskirų jos dalių statyba. Reikėtų pridurti ir tai, jog vargu ar galima rasti stilistinio panašumo tarp bažnyčios ir pilies rūmų.

Pirmasis žinia, kad rūmus ir bažnyčią projektavo C. Anikinis, paskelbė Ignas Bušinskis⁴, žmogus, linkęs prie mokslinių tyrinėjimų, plačiai žinomas kelių knygų autorius. Tačiau kuo remdamasis jis tai teigia, neaišku. Parašytąją Raudondvario istoriją Bušinskis užbaigia šitaip: «Pagaliau ne taip seniai Raudondvaris iš Zabelių perėjo gr. Benediktui Tiškevičiui, kuris seną kryžiuočių pilį restauravo, pasodino parką, išmūrijo prie pilies bažnyčią, žodžiu sakant, Raudondvarį pavertė didikų rezidencija»⁵. Jis nepamini, kad 1831 m. pilis buvo sugriauta (slopinant sukilimą, į ją iš kito Nevėžio kranto šaudė artilerija ir padegė).

I. Bušinskis, gerai žinodamas, kad kovų su kryžiuočiais metu Neries ir Nevėžio žiotyse buvo nemaža salų ir pilių, ne kartąėjusių iš rankų į rankas, ieškojo ryšio tarp jų ir Raudondvario. Jis mini Kenigsburgą, Rittersverderį, Gotesverderį, Naująją Kauną, Salyną, tačiau kuris iš tų vardų buvo Raudondvario pirmtakas — neaiškina. 1398 m., nustatant kryžiuočiams perleistos Žemaitijos sienas, rašoma: «Pradedant Salyno sala, esančia aukščiau Romajverderio, iš ten kylant aukštyn tiesiai iki Nevėžio ir šventojo miško, nuo tenai Nevėžio viduriu iki Visviltės». Romainiai minimi, o Raudondvaris neminimas, nes tokio vietovardžio tuomet dar nebuvo. I. Bušinskis, galimas daiktas, teisus, sakydamas, kad Raudondvario vardas kilęs nuo raudonų

pilies plytų, tačiau neteisis, tvirtindamas, kad 1549 m. Žygimantas Augustas padovanojo Barborai, savo žmonai, Vilkišios seniūniją su Raudondvariu. Ir tada Raudondvario vardo dar nebuvo, toji vieta buvo vadinama kaip nors kitaip. Vardo pasikeitimas, be abejo, buvo susijęs su pilies išvaizdos, visų pirma spalvos, pasikeitimu.

I. Bušinskis darė labai didelį, net keturių šimtų metų, šuolį — nuo Tiškevičiaus Raudondvario iki kryžiuočių Rittersverderio arba Kenigsburgo. Jis buvo skaitęs T. Triplino rašinį, tačiau nepastebėjo, kad pastarojo ir jo matyta pilis jau gerokai skyrėsi. Rūmai buvo nebe vieno, o dviejų aukštų. Tokios «smulkmenos» jam nerūpėjo; eidamas romantikų pėdomis, jis darė šuolį į labai tolimą, bet garbingą praeitį.

I. Bušinskio žinios apie Raudondvarį gana greitai pasidarė tradiciniomis. Jos pateko į enciklopedijas, turistinių kelionių vadovus, romantiškai jų pagundai neatsispyrė net kai kurie tarybiniai architektūros istorikai⁶. Iš rašytinių šaltinių visai nesunku nustatyti, kad Raudondvaris niekada nebuvo pilimi. Vardą jis gavo nuo dvaro rūmų, pastatytų pilies vietoje, o kaip pilis vadinta, kaip ir kada įrengta ir kaip ji atrodė — reikia išaiškinti. F. Novakovskis ir T. Triplinas gana smulkiai Raudondvarį aprašė 1856 m. Jie patikimi liudininkai. Betgi kaip dvaras ar pilis atrodė anksčiau?

Raudonų rūmų ir Raudondvario vardo atsiradimas. Tiškevičius rūmus perstatė po 1831 m. Iš senosios pilies

išliko tik didysis šiaurinis bokštas. Kaip pilis ar rūmai atrodė iki 1831 m., atsakymą gali duoti tik dokumentiniai ir memuariniai aprašymai arba raižiniai. Iš aprašymų nemažai pasitarnauja 1652 m. Raudondvario inventorių, sudarytas Vilniaus vaivada ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės etmonui Jonušui Radvilai perimant dvarą iš Jono Eustachijaus Kosakovskio, Mstislavlio kašteliono bei Gulbinų seniūno, ir ponios Šilingienės⁷.

Raudondvaris inventoriuje vadinamas «Vysoko-Červony dvor», jam priklauso Panemunės valsčius ir Salomenkos (Šiaudinės) miestelis, kuriame iš viso buvo 7 kiemai. Prie Nevėžio stovėjo karčiama, per upę kėlė keltas. Už karčiamą ir už keltą nuomininkas mokėjo dvarui 90 kapų grašių per metus. Salomenkos miestelio gyventojai už žemę dvarui nieko nemokėjo.

Jie kasdien turėjo duoti po žmogų prie kelto ir parūpinti pastotes. Valsčiaus žvejai davė dvarui pasninko dienomis (trečiadieniais, penktadieniais ir šeštadieniais) tiek žuvies, kiek reikėjo, ir kartą per metus — 19 didelių lašišų. Druską į Vilnių privalėjo vežti visas valsčius. Iš kur toji druska vežama, inventoriuje nepasakyta. Matyt, dvaro savininkas ar jo valdytojas buvo importuotos druskos tiekėjas. Per Raudondvarį palei Nemuną iš senoėjo svarbus prekybinis kelias (Jurbarke buvo didelė pasienio muitinė).

Šios žinios trumpai nusako greta dvaro gyvenančiųjų verslus, didinančius dvaro reikšmę. Inventoriuje gana smulkiai aprašyti ūkiniai pastatai

² J. Baršauskas, Raudondvario ansambelis, kn. Raudondvaris, Kaunas, 1969, p. 93.

³ Ten pat, p. 79, 94.

⁴ J. B. Brzegi Niewiaży, Wilno, 1873, p. 55.

⁵ Ten pat.

⁶ J. Baršauskas, Raudondvario ansambelis, p. 75—78

⁷ Lietuvos inventoriai, XVII a. dokumentų rinkinys, sudarė K. Jablonskis ir M. Jučas, Vilnius, 1962, p. 173—174.

ir mūriniai dvaro rūmai. Tuos rūmus sudaro dveji namai: didieji ir mažieji. Mažuosiuose, vieno aukšto, namuose, dengtuose čerpėmis, du kambariai dideli ir du maži, virtuvė ir priemenė. Daug smulkiau aprašyti didieji namai (kamienica) — pagrindiniai dvaro rūmai.

Bokštas nebaigtas statyti. Inventoriuje aiškiai užrašyta: «drzwi wielkie do wieże niewygotowaney». Bokšte 5 langai su geležinėmis grotomis. Aprašymo pabaigoje sakoma, kad rūmai dengti čerpėmis, o bokštas — šiaudais. Be to, pridurta, kad bokšto viršuje — dvi eilės langų (10) su grotomis. Išėina, kad bokštas 3 aukštų, kiekviename aukšte po 5 langus.

Pirmajame rūmų aukšte kambarių (su priemene ir sandėliu) — 13, juose durų — 13, langų — 16. Antrajame aukšte kambarių — 13, durų — 12, langų — 16.

Kokia tvarka kambariai išdėstyti, iš inventoriaus sunku pasakyti. Tera aišku, kad ne visai anfiladine, nes gana dažnai nurodoma: kambarys kairėje arba dešinėje, kai kurie kambariai vadinami šoniniais ir kampiniais. Iš inventoriaus matyti, kad pilies rūmai visai neseniai pastatyti arba restauruoti. Viena aiškiai sakoma, jog bokštas nebaigtas statyti, ir antra — inventoriuje nepažymėta nieko, kas būtų pavadinta sena arba apgriuvę, kaip paprastai, surašant inventorių, daroma. Antrojo aukšto salėje nėra krosnies, o apie vieną kambarį pasakyta, kad jis gyventi dar netinka. Taigi pastatą reikia laikyti nauju, dar ne visai užbaigtu. Be to, inventoriuje nėra įrašytų daiktų, kuriuos galėtume pavadinti kariškais. Buvusi

oo

⁸ Археографический сборник документов относящихся к истории Северо-западной Руси, Вильна, 1870, т. VIII, стр. 381—382.

pilis kariniu atžvilgiu XVII a. viduryje nevaicino jokio vaidmens. Gana smulkiai surašyti ūkiniai pastatai, tačiau net neužsimenama apie griovius, pylimus ir kitus fortifikacinius įrengimus. Jie jau buvo beverčiai. Tuo tarpu, pavyzdžiui, 1649 m. Gardino pilies inventoriuje surašytos patrankos, sviediniai ir kiti kariški dalykai.

Iš paskelbto inventoriaus visai aiškiai matyti, kokie buvo pilies rūmai iki XVII a. vidurio karų. 1655—1661 m. visa Lietuva buvo Rusijos ir Švedijos kariuomenių okupuota. Karo ir okupacijos metais daug namų buvo sugriauta arba sudeginta. Nukentėjo ir beveik visos pilys. Apie Raudondvario padėtį sužinome iš Kėdainių seniūno Stepono Oborskio 1660 m. rašytų laiškų Boguslavui Radvilai, tuo metu gyvenusiam Karaliaučiuje.

Pirmame laiške, kurį jis perdavė prieš išvykdamas į Raudondvarį, sakėsi nesitikįs ten rasti nė vieno žmogaus. Antrame laiške pranešė, kad Raudondvaryje iš buvusių 84 valstiečių radęs 20 ir tie visi labai nuskurę, neturi arklių, pakinktų ir vežimų. Nežinaš, kuo ir kaip jie užsidirbsią duoną. Rūmai (kamienica) išlikę sveiki, tik be langų. Klojimas, klėtys, arklidės sudeginti⁸. Vadinasi, per labiausiai naikinantį karą Raudondvaris išliko beveik sveikas.

Po šio karo B. Radvila rūmų nebeatstatė ir 1662 m. Raudondvarį pardavė Vorlovskiuui. Prieš parduodant 1661 m. buvo surašytas inventorių.

Atkreiptinas dėmesys į pilies vardo pasikeitimą. 1652 m. ir dvaras, ir pilis vadinama Aukštu Raudonu Dva-

oo

⁸ Литовская Метрика, Русская историческая библиотека, т. XX, Петербург, 1903, стр. 1024—1025.

ru, o 1661 m. — tik Raudonu Dvaru. Ar nėra tik Raudondvaris anksčiau vadintas Aukštadvariu? Jeigu ne, tai kokiu vardu toji vieta buvo vadinta?

Lietuvos Metrikos teismo reikalų knygoje yra toks įrašas: «1519 m. sausio 6 d. raštas, rašytas Trakų paviets pavieto palei Nemuno esančių dvarų vietininkams». Ir tie dvarai išskaičiuoti: Valkininkų, Lieponių, Aukštadvario, Žiežmarių, Stakliškių, Pūnios, Daugų, Merkinės, Perlojos⁹.

XV a. Lietuvos Metrikos užrašymų knygoje Aukštadvaris daug kartų minimas kaip didžiojo kunigaikščio dvaras, iš kurio bajorams ir dvarionims skiriama grūdų, šeimynos žmonių ir kuriame yra didelės pajamos duodanti karčiama¹⁰. XV a. ir XVI a. pradžioje apie Aukštadvarį Lietuvos Metrikoje kalbama kaip apie bajorų karinį pulką (vėliavą).

1554 m. Vilniaus seime skundėsi Eišiškių, Semeliškių, Aukštadvario, Žiežmarių ir Stakliškių vėliavų bajorai, kad jiems esanti didelė našta eiti į Trakus pilyje laikomų trijų Maskvos belaisvių saugoti, ir prašė nuo šios prievolės atleisti¹¹. Aišku, Raudondvario vėliavos bajorai, jeigu tokia vėliava būtų buvusi, negalėjo eiti sargybon į Trakus, kai čia pat buvo Kauno pilis. Be to, Aukštadvario vėliava liko Trakų paviete ir po 1554—1566 m. administracinės reformos, nustačius tikslias pavietų ribas. Šio pavieto riba nuo Gardino ėjo Nemunu aukštyn iki Kauno pavieto ribos. Kauno pavietui priklausė šios vėliavos: Darsūniškio, Birštono, Pūnios, Stakliškių¹². Raudondvario vie-

oo

⁹ Литовская Метрика, Русская историческая библиотека, т. XX, Петербург, 1903, стр. 1024—1025.

¹⁰ Литовская Метрика, Русская историческая библиотека, т. XXVII, Петербург, 1910, стр. 253—255, 267, 290, 294, 317.

tove tuo metu buvo nereikšminga ir, be to, priklausė Žemaičių seniūnijai. Taigi XV—XVI a. Raudondvaris Aukšto Dvaro, arba Aukštadvario, vardo neturėjo.

Tad kas gi tuomet buvo Nemuno ir Nevėžio santakos trikampyje iki Vilkijos? Kaip buvo vadinama tenykštė gyvenvietė?

Nemaža vardų mini 1599 m. Lietuvos girių surašymas. Įsidėmėtina tai, kad Nemuno ir Neries santakos trikampyje, priklausiusiame Vilkijos giriai, vietovardžio, panašaus į Aukštadvarį ar Raudondvarį, nėra. Apskritai ten minima daugiau bajorų, negu kaimų ar dvarų, vardų. Rašoma: «Čia link Nemuno ir Nevėžio eina slėniai su miškėliais ir jų daubose Paštuvos bajorai turi nuosavus trakus ir lydumus, ten yra ir bajoras Jonas Steckevičius-Bernatavičius»¹³. 1652 m. inventoriuje sakoma, kad Aukštam Raudonam Dvarui priklausė Panemunės palivarkas. Yra to dvarelio, buvusio Vilkijos valsčiuje, inventorių, surašytas 1595 gegužės 29 d., mirus jo savininkui Jonui Stankevičiui ir jo žmonai Agnieškai. Lengva pastebėti vardo sutapimą ir pavardės panašumą tarp bajoro, minimo girių surašyme, ir mirusio Panemunės savininko. (Dėl dviejų raišių sukeitimo Stankevičius galėjo virsti Steckevičium, juo labiau kad, girias surašant, ėjo ketvirti ar penkti metai po minėtojo Jono Stankevičiaus mirties.)

Iš 1595 m. inventoriaus matyti, kad Jono Stankevičiaus dvarelyje

oo

¹¹ Литовская Метрика, Русская историческая библиотека, т. XXX, Юрьев, 1914, стр. 242.

¹² Ten pat, p. 885—886.
¹³ Ревизия пуцц и переходов звериных, Вильна, 1867, стр. 45.

buvo gyvenamasis namas (stolovaja), lentomis dengtas, su penkiais langais be durų, be krosnies ir be suolų. Vadinasi, namas senas ir apleistas. Užtat dvare buvo paruošta sienojų ir lentų naujam namui statyti. Kita pirkia ant paklėčio su stulpais taip pat sena. Trečia kiek geresnė «svetlica s boku komorka». 1652 m. inventoriuje Raudondvario Panemunė vadinama palivarku, jame namo, vadinto stolovaja, ir namo ant paklėčio su stulpais nebėra, yra tik «izdebka s komorką boczną». Be to, ir Panemunėje buvo paruoštos miško medžiagos statybai.

Lyginant 1595 ir 1652 m. Panemunės inventorius, aiškėja štai kas. Po Jono Stankevičiaus mirties naujieji dvarelio savininkai pačiame dvarelyje rūmų nepasistatė, nors ir ruošėsi statyti, nes nebūtų taip ilgai laikę statybinės medžiagos, o pasistatė naujus rūmus ant kalno, naujoje vietoje, kur iki tol dvaro sodybviets nebuvu. Panemunėje liko tik ūkiniai pastatai su pirkele tarnams. Kad rūmai naujoje vietoje — liudija tai, jog Aukštas Raudonas Dvaras neturi tokio pavadinimo valsčiaus-valdos su valstiečių kaimais. Visi valstiečių kaimai: Graužių, Nietonių, Rapanionių, Gurkšlių, Tomašūnų, Miškinių, Rambatoniu, matyt, nauji. Kuriamas ir antrasis palivarkas — Katiniškiai. Jame laikinai gyvena nuomininkas siuvėjas ir naudojasi iš įvairių bajorų supirkta ir dar neišmatuota žeme¹⁴.

Turimi rašytinių šaltinių duomenys leidžia teigti, kad Aukštas Raudonas Dvaras atsirado pirmojoje XVII a. pusėje, kad 1661 m. inventoriuje jis jau vadinamas Raudondvariu. Pirmiausia taip buvo pavadinti rūmai, vėliau dvaras ir paga-

liau — miestelis. 1652 m. inventoriuje aprašyti Raudondvario dvaro rūmai buvo pirmasis šio dvaro mūrinis pastatas. Jis buvo naujovė, pakeitusi net vietovės vardą. Rūmai pastatyti senosios pilies, virtusios piliakalniu, vietoje, jeigu tik aplink rūmus išlikę grioviai mūsų neapgauna, — jeigu jie iš tikrųjų yra buvę piliakalnio fosomis ir pylimais. O gal tai Šiaurės karo (1700—1710) apkasai, iškastai aplink rūmų mūrus kaip strateginę vietą? Tada Raudondvariu vadinamos vietovės piliakalnio reiktų ieškoti kur nors arčiau Nevėžio arba Nemuno. Bet tai jau nebe pilių, o piliakalnių tyrinėtojų darbas.

Padarius tokią išvadą, tenka atmesti paskutiniuoju metu sukurtą ir knygoje «Raudondvaris» (1969 m.) paskelbtą hipotezę apie tris Raudondvario ansamblio statybos laikotarpius. Seniausias laikotarpis siekia XV a. pradžią ir pasibaigęs XVI a. viduriu. Hipotezė remiama ne rašytiniais, o lauko tyrinėjimo šaltiniais. Po Didžiojo Tėvynės karo, prieš pradėdant rūmų restauracijos darbus, prie pamatų buvo atlikti archeologiniai kasinėjimai ir nustatyta, kad «griuvėnų sluoksnio pamatų lygyje nėra». Vadinasi, rūmai statyti ne ant senos pilies ar kokio nors pastato griuvėsių, o natūraliame žemės paviršiuje. Esą, rūmų pamatams naudotos būdingos XV a. statybinės medžiagos ir konstrukcijos: išorinių sienų pamatai mūryti kiautinių būdu iš akmenų ir stambių plytų, kurios priskiriamos XV a., be to, esančios storos rišamosios kalkių skiedinio siūlės.

Šitokie hipotezės argumentai tiek silpni, kad jų net nereikia griauti.

Tarp lauko akmenų XV, XVII ir vėlesnių amžių statyboje skirtumo nėra. Mūrijant iš jų lygius pamatus arba sieną, kitokiu, ne kiautiniu, būdu mūryti neįmanoma. Iš skaldytų arba tašytų lauko akmenų sienas mūryti Lietuvoje imta tik XVIII a. pabaigoje ir XIX a. pradžioje. Tada iš dalies atkrito ir kiautinis mūrijimo būdas. Plonomis siūlėmis surišti netašytus akmenis, kaip seniau, taip ir dabar, neįmanoma. XV ir XVII a. plytų dydžiai ir forma nesiskyrė; plytos žymiai pasikeitė XVIII amžiuje. Be to, kasinėjimų metu buvo nustatyta, kad rūsio sienos statytos iš mažesnių plytų, negu pamatai. Tai galima paaiškinti dvejopai: arba rūsiai mūryti vėliau, negu pamatai, arba plytos gamintos kitų meistrų. Pirmoji prielaida atkrinta, nes «griuvėnų sluoksnio pamatų lygyje nėra», ir galioti palieka antroji. Kad tame pačiame pastate naudotos nevienodo dydžio plytos, tai jokia reikšminga naujiena. Plytas gamino ne fabriškai, o plytininkų cechais, nesilaikę vieno kurio nors iš anksto duoto standarto. Jos nebuvo perkamos, jas gamino netoli nuo statybos aikštelės samdomi meistrai. Plytinės laikinai buvo įrengiamos prie gero molio karjero, arba molis atvežamas prie statybos. Panašiai buvo paruošiama ir rišamoji medžiaga.

Antrasis statybos laikotarpis priskiriamas 1549—1660 m. XVI a. viduryje buvę užplanuota Raudondvaryje pastatyti pilį rūmus, analogiškus Geranainių piliai, pastatyti Vaitiekaus Goštauto, pritaikant XV a. išmūrytus pilies pamatus, bokštus ir štrabus. Pilies perstatymo planą sumaniusi Barbora Radvilaitė, kurios pirmoji rezidencinė pilis buvusi Geranainiuose. Karalienė staiga mirusi ir todėl nesusėjęsi

užbaigti Raudondvario perstatymo. Tepastatyta didieji, reprezentaciniai, ir mažieji, oficinios, rūmai.

Samprotavimai apie Barbaros Radvilaitės sumanymus ir tų sumanymų vykdymą jokiais rašytiniais šaltiniais nepagrįsti. Iš visų Lietuvos ir Lenkijos karalienių Barbora Radvilaitė susilaukė didžiausio istorikų ir poetų dėmesio, tačiau apie jos sumanymus ir darbus Raudondvaryje nė vienas jų neužsimena.

Trečiasis statybos laikotarpis prasidėjęs 1662 m., po karo su švedais, apnaikintų rūmų remontu. Tie rūmai aprašyti minėtame 1652 m. inventoriuje, nuo kurio ir prasideda tikroji rūmų istorija. Inventoriuje nėra žinių «apie Raudondvarį, kaip labai seną dvarą, kuriame daug pastatų susidėvėjusiais stogais arba visai sugriuvusių». Iš aprašymo visai neatrodo, «kad dauguma pastatų buvo mediniai, statyti XV—XVI a.» Iš inventoriaus galima padaryti tik vieną nenuginčijamą išvadą, kad rūmai neseniai pastatyti ir dar ne visai užbaigti, kad nuo XVII a. vidurio ir prasidėjo pirmasis jų statybos laikotarpis.

Rūmų perstatinėjimai. Karas Lietuvoje pasibaigė 1661 m. Jonušui Radvilai karo metu mirus, Raudondvaris atiteko Boguslavui Radvilai. Jo pavestas dvaro administratorius 1661 m. remontavo pastatus ir ieškojo pinigų pirkėjo. Ta proga atrodo ir buvo surašytas minėtasis naujas inventorius, tiesa, labai trumpas.

Inventoriuje rašoma, kad rūmai dengti specialiomis čerpėmis, išorinis bokštelis neuždengtas ir neužbaigtas (1652 m. jis buvo dengtas šiaudais). Karo metu, matyt, stogas buvo nuplėštas žmonių arba vėjo, nes gaisro pačiuose rūmuose nebūta. Jie buvo tik išgrobti. Būdinga tai, kad grobta

¹⁴ Lietuvos inventoriai, p. 177.

daugiausia metaliniai daiktai, ypač durų ir spintų užraktai, ir langų stiklas.

Po rūmais keturi rūšiai su durimis. Pirmajame aukšte šeši kambariai, septintas — sandėlys su geromis geležinėmis durimis, aštuntas — valgomasis su šoniniu devintu kambariu. Antrajame aukšte septyni kambariai, aštuntas — valgomasis, didelis. Virš šių kambarių esanti didelė, per visą rūmų ilgį, patalpa grūdams, tačiau dar nebaigta įrengti. Penkiuose kambariuose langai išlikę, o kituose įstatyti nauji. Visų kambarių durys buvo be spynų ir ne visos sveikos.

Naujovė šiame inventoriuje — patalpa grūdams supilti. Kadangi sakoma, kad ji per visą rūmą, ir neminimi nei langai, nei durys, tad aišku, kad čia kalbama apie pastogę.

Antras mūrinis pastatas — nedidelė virtuvė, tvarkingai uždengta čerpėmis. Šalia jos vienas priešais kitą kambariai su naujai įstatytais durimis ir išmūrytomis krosnimis. Šio pastato pastogė esanti tvarkinga, įdėtos grindys, galima krauti vaisius.

Iš to paties inventoriaus aiškėja, kodėl pertvarkomos pastogės. Svirnai prie Nemuno pastatyti prūsišku (matyt, fachverkiniu) būdu, dengti čerpėmis, bet be langų ir durų. Vadinas, į juos pilti grūdų negalima. Laikiniai grūdams laikyti pritaikomos pastogės. Virtuvės pastogė tam tikslui, matyt, buvo pritaikyta jau anksčiau.

Arklidės dvylikai arklių, medinės, gerai dengtos, prie jų dvi mūrinės patalpos be langų, be durų ir be krosnių. Kepykla sena, be stogo. Bravorėlis neužbaigtas, salyklinė

baigta. Tvirtams daromos naujos durys¹⁵.

Iš šio inventoriaus matyti, kad B. Radvila tik stengėsi aptvarkyti dvaro pastatus ir apie kokias nors rekonstrukcijas negalvojo. Sekančiais metais po gerokai užtrukusių derybų Raudondvarį iš jo nupirko Vorlovskis. Pirkėjas, pamatęs, kaip nuterėtas valsčius, nenorėjo mokėti sutartų 40 000 florinų ir ketino nuo sutarties atsisakyti. Jam tik labai patikę rūmai. Sulygta mokėti 30 000 florinų¹⁶.

Kiek laiko Vorlovskis Raudondvarį valdė ir kokius pakeitimus darė rūmuose — nežinome.

Naujasis savininkas turėjo juos, be abejo, toliau remontuoti. Smulkių remontų ir nežymių pakeitimų plane galėjo būti daug. Apie žymius pakeitimus sužinome iš 1856 m. Tiškevičiaus rūmų lankytojų, kurie sutartinai teigia, kad rūmai vienaaukščiai su trimis bokštais — vienu aukštu ir dviem žemais. Tarp žemųjų bokštų įrengta terasa. Pagal 1652 m. ir 1661 m. inventorius — rūmai dviejų aukštų su vienu, nebaigtu statyti, bokštu. Vadinas, per du šimtus metų jie gerokai pasikeitė: sumažėjo vienu aukštu ir padaugėjo bokštų. Didysis bokštas išliko senas, mažieji buvo naujai pastatyti. Išliko ir pirmojo aukšto sienos, nugriovus antrąjį aukštą.

Kada šitokie pakeitimai padaryti — galima būtų išaiškinti, tik peržiūrėjus išlikusius dvaro savininkų archyvus. Tačiau tai nelengvas ir ne visada sėkmingas darbas. Savininkai dažnai keitėsi, tarp jų buvo garsių feodalinių didikų, tokių, kaip Zabiela ir Tiškevičius, ir smulkių, matyt, staiga pralobusių, kaip Vorlovskis.

Savo išvaizdą keitė ir pagrindinis rūmų bokštas, stovėjęs šiaurinėje pusėje. Keitėsi, žinoma, jo viršutinė, o ne apatinė dalis. Šio bokšto pusrūsio ir pirmojo aukšto sienos mūrytos iš didelių plytų su lauko akmenimis. Tai seniausia visų rūmų dalis. 1652 m. minimas laikinas šiaudinis stogas galėjo būti tik kūgio formos. XIX a. pabaigoje šiame bokšte jau buvo plokščias perdengimas, dantytas parapetas, ir jo apačioje, žemiau karnizo, aštuonios šaudymo angos. Angos apvalios, dvigubo piltuvėlio formos; didysis, išorinis, angos diametras 80 cm, o vidinis, mažasis, — 38 cm. Žameto tapytame rūmus ir aplinką vaizduojančiame paveiksle matyti ties antruoju aukštu iš galo įrengtas balkonas, o jo apačioje — veranda. XX a. šio balkono ir verandos jau nebebuvo; iš fotografijų matyti, kaip rūmai atrodė iki 1944 m.

Prie rūmų pagrindinio fasado iš kiemo buvo pristatytas prieangis su balkonu. Pabrėžtos trys bokšto dalys. Pirmieji du jo aukštai, sujungti su rūmų korpusu, turi bendrą karnizą ir tokį pat balto tinko frizą. Bokšto ir korpuso langai vienodi: angos keturkampės su balto tinko apvadais. Virš langų apvadai praplatinti, į aukštį smailėja. Jie primena, kad prieš tai langų arkos buvo panašios į laužtines. Trečiajame bokšto aukšte virš karnizo langų eilė kitokios formos: jie daug aukštesni, su smailomis arkomis. Palei palanges aplink bokštą eina siaura balto tinko juosta. Tokia pat juosta eina pagal langų arkų viršūnes. Taigi trečiasis bokšto aukštas išskirtas apatiniu ir viršutiniu žiedais. Aukščiau

viršutinio žiedo prasideda ketvirtasis bokšto aukštas su apvaliomis angomis, baltais dantytais apvadais. Virš bokšto frizo ir karnizo — dantytas parapetas. Prie rūmų pietinio galo — priestatas, jame virtuvė su kaminais, panašiais į bokštelius, kurie išmūryti ūkiniais sumetimais; senuose rūmuose virtuvės nebuvo (ji stovėjo atskirai kieme).

Kada kurie pakeitimai padaryti, gana sunku susekti. Į akis krinta stilistiniai pakeitimų motyvai. Iš seniausio inventoriaus galima tik numanyti, rūmus buvus renesansiniais su gotikiniu būdu rištomis plytomis išorinėse sienose. Iš išlikusių iki mūsų dienų angų ir ypač bokšto langų su smailomis arkomis galima spręsti apie poslinkį į pseudogotiką; vėliausių priestatų elementai turi klasicizmo žymių. Stilistinio rūmų keitimosi iš rašytinių šaltinių susekti negalima. Jį, kiek tai buvo įmanoma, išaiškino lauko tyrinėjimai, atlikti ruošiantis restauracijai.

Interjero aprašymai. Žinias apie tai, kas buvo Raudondvario rūmų viduje prieš 1914 m. karą, iš dvare dirbusių ir gyvenusių žmonių surinko Marijona Čilvinaitė¹⁷. Kaip buvo įrengtas žirgynas, papasakojo Jonas Mačiulis, 1901—1906 m. tarnavęs kariuomenėje kavaleristu ir po to dirbęs pas Tiškevičių žirgų išjodinėtoju. Žirgynas stovėjo priešais ratinę. Kiemas tarp tų patalpų buvo grįstas akmenimis. Prie žirgyno durų iš kiemo stovėjo didelis kubilas vandens. Grįžtančių arklių kanopos čia buvo nuplaunamos ir nušluostomos. Arklidės viduriuėjo platus takas, grįstas šešiakampėmis ažuolinėmis

¹⁵ VUB RS, F4-A 16711.

¹⁶ VUB RS, F4-A 16592.

¹⁷ M. Čilvinaitė, Dvaro gyvenimo nuotraupos, kn. Raudondvaris, p. 41—48.

kaladėlėmis. Gardų lentos suleistos į pertvarų stulpus, dažytus ažuolo spalva. Ant kiekvieno stulpo užmauta iš ketaus nulietą arklio galva. Ant jų buvo laikomi ištempti apynasriai, kad šikšnos nesupleišėtų ir kad būtų lengviau blizginti metalines dalis. Už arklidžių žirgyno pastate buvo įrengta jojykla, išpilta smėliu ir apšildoma trimis krosnimis. Arklidės ir ratinė buvo dviejų aukštų. Antrųjų aukštų langai išėjo į abi puses. Antrojo aukšto patalpose budėdavo vežikai ir raitininkai. Dalis tų patalpų buvo paversta sandėliu, kuriame J. Mačiulis matė sukabintus muzikos instrumentus.

Svarbiausi, žinoma, kaip buvo, taip ir liko, patys rūmai. Prie paradinių jų durų iš abiejų pusių stovėjo senovinės patrankos ir du dideli metaliniai sviediniai. Įėjusį į vidų pasitikdavo dvi lokių iškamšos, apsikabinusios nulaužtų pušų kamienus. Iškamšų pašonėje stovėjo du šarvuoti riteriai su kardais rankose. Jie saugojo įėjimą. Laiptų į antrąjį aukštą sienose kabojo įvairių paukščių ir žvėrių galvų iškamšos.

Antrajame aukšte, dešinėje laiptų pusėje, buvo biblioteka, o gretimame kambaryje — muziejus su eksponuojamais Tiškevičių giminės daiktais. Šiame kambaryje taip pat stovėjo stalas ir keturios apvalios kėdutės, aptrauktos žvėries oda; žvėrių nušovęs vienas iš Tiškevičių Afrikoje.

Visoje pietinėje antrojo aukšto pusėje buvo įrengtas «rojaus sodas». Jame stovėjo Adomo ir Ievos statulos. Medinėse keturkampėse dėžėse

augo obelaitės, apelsinai, citrinos ir kiti pietų vaiskrūmiai. Netoli rūmų galo, kur buvo «rojus», stovėjo mūrinis dviejų aukštų namas. Jo pirmajame aukšte buvo virtuvė, o antrajame — gyveno «akmistrinė». Netoli virtuvės dviejų aukštų name buvo ledainė. Tarp šiltnamio ir rūmų galo, vadinto pilimi, stovėjo dar vienas dviejų aukštų namas, skirtas svečiams. Jame niekas negyveno. Vasarą čia atvažiuodavo pavasaroti Kauno vyskupas.

Kiemo aikštėje prie šlaito kilo didelis baltas vieno aukšto rūmas. Jį pasistatydino Benediktas-Henrikas Tiškevičius, paskutinio Raudondvario pono Benedikto-Jono Tiškevičiaus tėvas. Jis čia ir gyvendavo atvykęs iš Paryžiaus, nes rūmų nemėgo. Jeigu dvaro savininkas Tiškevičius būdavo namie, rūmų gale būdavo iškeliamas ant ilgo stiebo mėlyna-geltona vėliava su Tiškevičių herbu (karūna su dvylika spindulių).

Pirmojo pasaulinio karo metais, vokiečių kariuomenei okupavus Lietuvą, Raudondvaris pasidarė vyriausios okupacinės valdžios (Ober-Osto) valdybos būstine. Ober-Osto spaudos skyriuje dirbo Arnoldas Cveigas, vokiečių rašytojas, kuriam teko pažinti Kauną, Vilnių, Raudondvarį. Jo romano «Mindaugas II» veiksmas ir prasideda Raudondvaryje¹⁸.

«Raudondvario rūmai išliko, nes jie buvo pasislėpę už Nemuno pakrantės kalvų, toje vietoje, kur jas skrodžia jo intakas, mažasis Nevėžis, visai netoli Kauno tvirtovės». «Rusai, žinoma, pasielgė teisingai: iš bažny-

18 Veiksmas priklauso kūrybinei išmonei, nors jame dalyvauja tikri istoriniai asmenys, o aplinka, kurioje keičiasi scenos ir dialogai,—tikra, pagrįsta atsiminimais. Rašytojas paaiškina, kodėl Kauno tvirtovės viršininkas įsakė sugriauti Raudondvario bažnyčią, o pilį paliko sveiką. A. Cveigas, Mindaugas II, Vilnius, 1955.

čios, kurios mūrinės sienos beveik metro storumo, galima buvo kontroliuoti abi upes, ji sudarė puikų atramos tašką kėlimuisi per Nevėžį trukdyti. Tad jie turėjo ją susprogdinti, jeigu tikėjosi kada nors vėl atkariauti kraštą. O anuomet rusų generalinis štabas galėjo drąsiai taip galvoti. Griaudamas šitokią «šventą fortą», žinoma, tik jausmingas kvailys atsižvelgtų į meno vertybes: ponų Tiškevičių koplytėlė su puikiais marmuriniais italų skulptorių darbo antkapiais suvirto po susprogdintos bažnyčios griuvėsiais. Vokiečių pionierių būrys rūpestingai surankiojo tų prašmatnių papuošalų likučius ir sudėjo juos atsitiktinai susidariusioje nišoje»¹⁹.

Iš interjero dalykų A. Cveigas aprašo šešiakampį kambarį, buvusį Raudondvario pilies didžiojo kertinio bokšto pirmajame aukšte. «Blanki žiemos šviesa sunkiai skverbiasi pro siaurus langus storose mūro sienose, elektros lempos, pritvirtintos prie bronzinių žvakidžių, ir kelios žvakės ant stalo teikia patalpai šilumą ir spalvą. (Žemai, Raudondvariui priklausančiame Borkių kaime, pastatytas išardyto sunkvežimio motoras, kuris varo mažą dinamą ir teikia rūmams elektra.) ..grindys išklotos storu šešiakampiu afganišku kilimu, o sienas dengia buchariški, kryžmai, kaip bažnyčios langai, tamsiai mėlynai ir raudonai išmarginti, meniškai kombinuoti užtiesalai»²⁰.

Jis aprašė ir kambarį, kuriame buvo biblioteka. Knygos su paauksuotomis nugarėlėmis ir margais viršeliais užėmusios pusantros sienos, vidury kambario stovėję ažuolinis stalas liūto kojomis, mediniai krėsiai

su aukštomis atkaltėmis ir prie vienos sienos prisiglaudęs šlifluoto akmens židiny. Vokiečiai nepaisė grožio. Į posėdžių kambarį, tur būt, ir į kitus pilies rūmų kambarius jie įvedė elektrą, o bibliotekoje pastatė geležinę krosnelę, kurios dūmtraukį pakišo po marmurine židinio atbraila. «Toji maža pabaisa naudinga, bet biauři kaip kaminkrėčio skrybėlė tarp vazų, stovi ant didžiulės knygos — XVII amžiuje išleisto atlaso su puikiomis graviūromis». Karininkai nekreipė į tai dėmesio — kare nauda svarbiau už kultūrinės vertybes.

Po pirmojo pasaulinio karo, kuriantis buržuazinėms Lenkijos ir Lietuvos valstybėms, plati ir labai turtinga Tiškevičių giminė beveik visa stojo už Lenkiją, o Lietuvos, kaip kaimiečių valstybės, ji nepripažino. Kilus kariniam konfliktui tarp Lenkijos ir Lietuvos dėl Vilniaus ir Vilniaus krašto, Raudondvario savininkas visokeriopai rėmė Lenkijos kėslus paversti Lietuvą Lenkijos provincija ir Lenkijos teritoriją išplėsti nuo Baltijos iki Juodosios jūros.

Dėl tokios politinės Tiškevičiaus laikysenos, pradėjus vykdyti žemės reformą, Raudondvaris nebuvo paliktas «pavyzdiniu ūkiu». 1925 m. dvaro žemė buvo išdalyta ir dvaro centrui palikta tik 40 ha. Dvarą tuomet valdė nuomininkas Jakimavičius, o savininkas Tiškevičius gyveno užsienyje. Jo santykiai su Lietuvos vyriausybe ir apskritai su Lietuva negalėjo būti draugiški.

Dvaro žemės sumažėjus, neberekalinga pasidarė dauguma pastatų. Iš keturiasdešimties kumečių šeimų po parceliacijos paliktos tik keturios. Senasis kumetynas, stovėjęs dvaro

19 A. Cveigas, Mindaugas II, p. 31—33. 20 Ten pat, p. 21.

sodybos kampe tarp žirgyno ir tvartų, 1926 m. buvo nugriautas. Liko tik du kumetyno pastatai, statyti 1912 m. ir skirti dvaro amatininkams. Vienas jų buvo karkasinis su vertikaliai dėtų rąstų sienomis ir iš abiejų pusių tinkuotas, o kitas — plytinis.

Apkarpnius dvaro žemę, sumažėjo dvaro tarnautojų, atkrito pelningi verslai, per brangus pasidarė pustuštės dvaro sodybos išlaikymas. 1923 m. vyriausybė vedė derybas dėl jos perleidimo valstybei. Rūmuose buvo ketinama įrengti meno galeriją arba respublikos prezidento vasaros rezidenciją. Sumanymas nepavyko. Parceliuojant prie pat dvaro sodybos buvo išskirta 5 ha žemės Lietuvos Moterų globos komitetui. Komitetas įsteigė Raudondvaryje vaikų prieglaudą, jai laikinai atiteko ir dvaro rūmai. Tačiau iš meno vertybių rūmuose jau nieko nebebuvo. Dalį jų 1915—1918 m. pasiėmė vokiečių karininkai, o kas liko po karo į užsienį išgabeno savininkas su dvaro nuomininko pagalba.

1940 m. Liaudies vyriausybei vykdamant naują žemės reformą ir socialistinį šalies pertvarkymą, visa, kas dar buvo Raudondvaryje, perėjo valstybei. Ji perėmė ir vaikų prieglaudą.

Pirmaisiais hitlerinės okupacijos metais pilies rūmai ir kiti pastatai buvo palikti vaikų prieglaudai. Pilį aplankydavo vienas kitas turistai arba senienu mėgėjas. Vienas toks pilies lankytojas aprašė, ką jis 1943 m. vasarą matė, ir savo aprašymą paskelbė spaudoje. Štai jo žinios:

«Patys pilies rūmai atrodo gražūs ir didingi. Kurių nors irimo žymių

dar negalima pastebėti. Šios viduramžių stiliaus pilies sienos yra virš metro storio. Koridorių skliautai gotiško stiliaus. Salėse ir kambariuose dar ir dabar tebėra sveikos freskos ir karnizai. Grindys parketo. Kai kuriose salėse šis parketas ypatingai brangus ir puošnus. Padarytos jame gėlės ir kiti pagražinimai ne išdažytos, bet iš atskiro medžio išpiaušytos ir į parketą įleistos. Daugelyje kambarių dar tebėra senoviški židiniai. Viena rūmų salė ypatingai puošni. Jos sienos išmuštos raižytu riešuto medžiu. Raižiniuose matyti vynuogių kekės, gėlių lapai ir kita. Ant kiekvienos sienos išpiaušyta po vieną erelį. Pati salė keturkampė. Čia ir parketas taip pat puošnus. Visa salė rausvos spalvos. Ir dabar ši salė naudojama iškilmingais momentais».

Per pirmąjį pasaulinį karą sugriovus Raudondvario bažnyčią, buvusiose dvaro arklidėse buvo įrengta salė, kurioje laikytos pamaldos. 1936 m. užbaigus bažnyčios statybą, arklidžių salė buvo palikta susirinkimams, koncertams ir pramogoms. Šia sale, turisto teigimu, gyventojai naudojosi ir hitlerinės okupacijos metais. «Dauguma oranžerijos langų užmūryta ar užkalta lentomis», — rašo tas pats turistai, — «Oranžerija dabar tuščia — paprastas sandėlys. Palmės ir kitos retesnės gėlės, kurios čia dar buvo užsilikusios, buvo išgabentos į Botanikos sodą Kaune»²¹. Kitų pastatų jis neaprašinėja, tenkinasi iš kitur paimtų bendrų žinių apie pilį perpasakojimu. Turisto būta mažai išprususio. Ką jis samprotauja apie pilies rūmų, jų koridorių ar salių architektūrinius stilius, galima ne-

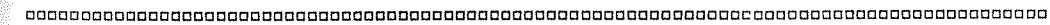
²¹ A. Treigiūnas, Raudondvario pilyje, — „Ateitis“, 1943.VII.13, Nr. 159.

klaudyti. Svarbiausia tai, kas aprašyta viduje, nes jis lankėsi prieš pat vaikų prieglaudos išmetimą. Po to rūmuose apsigyveno okupantų karinė ypatingos paskirties komanda, kuri, 1944 m. bėgdama, rūmus ir oranžeriją sunaikino.

R ū m ū r e s t a u r a v i m a s. Per penkiolika pokarinių metų griuvėsiai dar labiau sunyko. Apgydziaus skaudžiausias karo ir okupacijos žaizdas, Raudondvario vardas vis dažniau imamas minėti spaudoje, skatinant prikelti jį iš griuvėsių²². Po rūmų restauracijos išėjo Raudondvariui skirta daugelio autorių kraštotyrinio pobūdžio knyga²³. Atpasakojant pilies ir rūmų istoriją, šioje literatūroje, kaip minėta, nevengiama kartoti ir romantikų paskleistų spėjimų, tokių, pavyzdžiui, kokį paskelbė Teodoras Narbutas: Raudondvaris tai Vytauto 1405 m. statytas Kenigsburgas.

T. Narbutas pavaizdavo tų metų žemaičių sukilimą prieš ordiną. Sukilėliams slopinti ordino maršalas Ulrichas Jungingenas, didžiojo magistro brolis, paprašęs Jogailą ir Vytautą karinės paramos, nes abu žemaičius buvo atidavę ordinui. Parama buvusi suteikta. Lenkijos kariuomenė susijungusi su kryžiuočiais prie Dubysos žiočių. Žemaičiai, pamatę tiek jėgos, padėję ginklus ir sutikę pasiduoti. Taikai užtikrinti ir buvusi pastatyta pilis, kurią Jogaila pavadinęs Kenigsburgu. Pusę tos pilies igulos sudarę lietuviai, pusę — vokiečiai. Išnašoje T. Narbutas paży-

²² S. Abramauskas, Raudondvario pilis, — „Kauno Tiesa“, 1957.XII.25; Raudondvario pilis, — „Socialistiniu keliu“, 1958.I.8; Retas senosios statybos pavyzdys, — „Kauno Tiesa“, 1959.XII.3; J. Baršauskas, Neleiskime griūti Raudondvario piliai, — „Tiesa“, 1960.V.14, Nr. 113 (5246).

mi, kad senosios pilies vietoje dabar ir stovįs Raudondvaris²⁴.

Pačiame pilies atsiradimo ir jos statybos aprašyme nemaža šaltiniais nepagrįstos, T. Narbutui būdingos, išmonės; Kenigsburgo identifikavimas su Raudondvariu ne daugiau, kaip paprasčiausias spėjimas. Apie jį M. Balinskis atsiliepė šitaip: «Tačiau tai yra prielaida, kurios visai neatmetant, su dar didesniu tikrumu galima pasakyti, jog Kenigsburgas — tai Gelgaudų pilis»²⁵. Dabar Raudondvario sodybvietę sieti su Kenigsburgu ar Rittersverderiu arba kalbėti apie Barbaros Radvilaitės rezidencinį «palocių» reiškia atiduoti pirmenybę tradicijai, o ne istorijos šaltiniams. Narbuto iškeltų spėjimų nepatvirtino ir lauko tyrinėjimai, ruošiantis restauracijai.

1959 m., pradėjus Raudondvarį tvarkyti, rasta: išorinės sienos iki karnizo, didesnėje pastato dalyje pirmojo aukšto išilginė kapitalinė siena ir keletas skersinių kapitalinių sienų. Didesnę minėtų sienų mūro dalį reikėjo permūryti. Sienose esančių angų kraštai išvirtę. Šiaurinis ir pietinis frontonai gerai išsilaikę. Centrinėje rūmų dalyje buvusio trečiojo aukšto išliko tik dvi išorinės sienos: rytinė ir iš dalies vakarinė. Šiaurės rytų bokštas — seniausia pastato dalis. Jis keliose vietose įskilęs, plyšiai iki pirmojo aukšto; daugelio langų saramos sutrūkusios arba atskilusios nuo mūro. Rūmai be stogo, beveik visi perdengimai baigė griūti. Siek tiek geriau yra išlikę rūsio skliautiniai

²³ Raudondvaris, Kaunas, 1969 m. (Pridėta bibliografija).

²⁴ T. Narbut, Dzieje narodu Litewskiego, t. VI, Wilno, 1839, p. 97.

²⁵ M. Baliński i T. Lipiński, Starożytna Polska, t. III, p. 560.

perdengimai. Vakarinio priestato sienos suskilusios, be perdengimų, architektūrinės detalės nutrupėjusios. Pietiniame priestate išlikę bokšteliai. Tinkas beveik nuo visų sienų jau nukritęs²⁶.

Rūmų restauravimo projektą paruošė S. Čerškutė ir V. Jurkštas, pritaikydami patalpas Žemės ūkio mechanizacijos ir elektrifikacijos mokslinio tyrimo institutui. Projekto autoriai stengėsi, kiek įmanoma, gražinti pastatui išvaizdą ir planinę struktūrą, aprašytą 1652 m. inventoriuje. Visai atkurti XVII a. rūmų autoriai negalėjo, nes trūko duomenų. Be to, jų nuomone, tiksliai atkurti pirmąją pastato išvaizdą, visai neatsižvelgiant į vėlesnius perstatinėjimus ir numatytą pastato paskirtį, — nebūtina. Jie ieškojo saikingo kompromiso tarp to, kas buvo iš pradžių, kas, laikui bėgant, buvo pakeista ir kas išliko. Nemaža rūpesčių jiems kėlė frontonai, bokšto viršus, trečiojo aukšto fasadinių sienų išvaizda ir pirmojo aukšto planas.

Autoriai nusprendė palikti centrinėje rūmų dalyje buvusį trečiąjį aukštą (mezoniną), nors XVII a. jo nebuvo ir jo dekoras nesiderina su atkuriamomis XVII a. žemesnių aukštų sienomis. Mezonino sienos papuoštos eklektiškais dekoratyviniais elementais. Nors jis pats ir jo dekoras vėlyvi, tačiau pastato išvaizdą jie žymiai pagyvina. Todėl restauravimo projekte palikti ir XVIII a. frontonų ir bokšto viršaus dekoracijų elementai.

Prieš imantis rūmus restauruoti, reikėjo bent apytikriai nustatyti, kada ir kaip po 1652 m. jie buvo perstatinėjami. Tiek rūmų, tiek ir visos

pilies istoriją iš rašytinių šaltinių aiškino S. Pinkus, o iš lauko tyrinėjimų, naudojant šurfus ir kitas priemones, — projekto autoriai. Buvo nustatyti šie statybų laikotarpiai: 1) prieš 1652 m., 2) po 1831 m. sukilimo ir 3) 1855 m.

Iš pirmojo laikotarpio išlikusios išorinės sienos. Angos jose su segmentinėm sąramom. Antruoju laikotarpiu angos pakeistos į stačiakampes. Mūro sienoms būdinga tai, kad tame pačiame sienos piūvyje plytos nevienodų dydžių ir nevienodo tvirtumo, taip pat skirtingi jų rišimo būdai. Išorinėje sienos pusėje plytos tvirtesnės, mūrytos gotiškai, o vidinėje pusėje — prastesnės ir mūrytos renesansiškai. Fasoninės plytos naudotos ir rūsio skliautams. Vidaus kapitalinės sienos mūrytos tik iš prastesnių plytų ir rištos renesansiškai. Fasadų angų kraštai mūryti iš fasoninių, nusklembtu kampu plytų. Iš to sprendžiama, kad angų kraštai be stačiakampių briaunų.

Antruoju laikotarpiu pamūrytas trečiojo aukšto mezoninas ir paaukštintas bokštas, kai kur iškirstos naujos angos, užmūrijant senas. Visos naujos sienos mūrytos renesansiškai, tuo pačiu rišimu užmūrijant ir nebereikalingas angas. Naujos angos išorinėse sienose derintos prie pirminių langų formos, tik angų kraštams naudotos jau ne fasoninės plytos, o paprastos, nukertant joms kampus. Visų rūmų angų, tiek buvusių anksčiau, tiek naujai iškirstų, kraštai aptinkuoti.

Trečiuoju laikotarpiu primūrytas priestatas su dviem bokšteliais-dūm-

traukiais ir po šiuo priestatu įrengtas rūsys. Prie vakarinio fasado pagrindinio įėjimo pristatytas prieangis. Bokštas buvo paaukštintas ir užbaigtas ne kūginiu šalmu, o parapetu. Pakeista langų forma. Pirmojo aukšto langai pailginami, nužeminant palanges, pakeistos rūsio langelių sąramos, padarant jas stačiakampėmis, uždedami tinko apvadai, paslepiant segmentinių sąramų užmūrijimo žymes, nutinkuojami karnizai, mezonino sienos piliastrai ir cokolis.

Pirminės fasado plokštumos buvo netinkuotos su gerai nuglaistytomis gotikinio rišimo siūlėmis. Vėliau fasado būta dažyto raudona, gerai išdegtų plytų spalva. Antruoju laikotarpiu fasadai išmarginami šviesaus tinko dekoru. Rūmų išvaizda pasidarė gyvesnė ir puošnesnė. Olandiškų čerpių stogas pakeičiamas skardiniu.

Apie pirminį interjerą sunku ką nors tikrai pasakyti. Archeologinių kasinėjimų metu rasta glazūruotų koklių ir marmuro plokščių nuolaužų. Apie koklius užsimenama pirmajame inventoriuje, marmuras — neminimas. (Apie vieną staliuką sakoma, kad jis akmeninis, gal jis galėjo būti marmurinis.) Griuvėsiuose rastos vidaus patalpų dekoru detalės — karnizai, tinko gabalai — priklauso ne pirminiam, o vėlesniam laikotarpiui.

Bokštas su dekoratyvinėmis šaudymo angomis teikė rūmams pilies išvaizdą. Raudondvario rūmai su kitais dvaro pastatais sudarė architektūrinį ansamblį, suderintą su peizažu ir padalytą į dvi dalis: į gyvenamąją ir ūkinę. Gyvenamojoje dalyje priešais rūmus stovėjo poriniai namai ir ūkvedžio namelis. Ūkinėje dalyje dominavo žirgynas. Nuo rūmų leidosi natūralūs šlaitai. Restauruojant rūmus ir tvarkant jų aplinką, pietiniame šlaite įrengta statmena atraminė sie-

nelė, tačiau buvę takai ir keliai nesutvarkyti; jie užaugę medžiais ir krūmais. Aplinkai sutvarkyti ir parkui restauruoti reikalingas atskiras projektas.

Rašytinių šaltinių ir lauko tyrinėjimų duomenys leidžia nustatyti buvusių rūmų architektūrinį stilių. Daugumos autorių nuomone, pastato būta gotikinio. Jie rėmėsi tuo, kad fasaduose plytos rištos gotikiniu būdu. Betgi toks plytų rišimo būdas neišnyko drauge su gotikiniu stiliumi. Gotiškai kartais rišdavo ir renesanso mūrininkai. Toks rišimo būdas aptinkamas ir rusiško-bizantiško stiliaus pastatuose. Raudondvario rūmuose gotiškai rištos plytos tik sienų išorėje, iš vidaus ir visose pertvarų sienose jos rištos renesansiškai. Vadinasi, pagrindinis šių rūmų plytų rišimo būdas yra antrasis, o ne pirmasis. Be to, apie stilius sprendžiama ne tik iš plytų rišimo, bet iš arkų ir perdengimų bei dekoratyvinių elementų. Šie dalykai Raudondvario pilies rūmuose ne gotikiniai, o renesansiniai. Todėl 1652 m. inventoriuje aprašyti rūmai laikytini renesansiniais.

Jų išplanavimas beveik anfiladinis. Kadangi vėlesnės rekonstrukcijos nesunaikino renesansinio stiliaus plano, o tik iš dalies jį pakeitė, restauruojant rūmus, buvo nuspręsta nugriauti per XIX a. rekonstrukcijas primūrytus pietinį ir vakarinį priestatus, nebetinkuoti, atkurti pirmines angas. Ant bokšto uždėtas kūgio formos stogas.

Pritaikant rūmus instituto reikalams, buvo laikomasi administracinių ir kultūrinių pastatų normų ir reikalavimų. Projekto autoriams pasisekė patalpas sugrupuoti pagal paskirtį, beveik nepažeidžiant pirmąją planą. Į rūmus trys įėjimai: pirmasis, pagrindinis, paliekamas

²⁶ SMRGD, Inv. Nr. 116-7/319.

senoje vietoje, nugriaunant XIX a. pristatytą prieangį. Antrasis — šiauriniame fasade — taip pat senoje vietoje, prie koridoriaus gale suprojektuoto laiptų narvelio. Trečiasis — iš terasos į auditoriją — iškirstas buvusio lango, o vėliau durų, angoje. Norėdami pabrėžti pagrindinį įėjimą į rūmus, projekto autoriai numatė plačius akmeninius laiptus su loveliais šonuose gėlėms. Suprojektuotas erdvus vestibulius ir fojė prieš mažąją auditoriją. Interjero sprendimai šiuolaikiniai. Laiptai į antrąją aukštą iš vestibulio atviri, sukti gelžbetoniniai monolitiniai. Laiptų sijai ir antrojo aukšto sienai paremti vestibulyje pastatyta kolona. Vestibulio grindys nevienodo lygio: viena jų pusė žemesnė. Tai padaryta, norint paaukštinti auditoriją (nuleidžiant 30 cm jos grindis). Vestibulį su antruoju įėjimu iš šiaurės jungia koridorius. Iliuzijai sudaryti, kad šiame pastate patalpos išdėstytos anfiladine tvarka, nauja koridoriaus siena pa-

daryta stiklinė, o skersinių sienų užkarpos išsikiša į koridorių. Prie bokšto įrengti laiptai jungia visus tris rūmų aukštus.

Antrajame aukšte palikta senojo plano struktūra. Pagrindinė šio aukšto patalpa — susirinkimų salė. Trečiajame aukšte suprojektuoti gyvenamieji kambariai. Bokšto patalpos — nenaudojamos; reikalui esant, pirmieji du jo aukštai gali būti paversti sandėliais. Langų angos ir stiklų rėmai — renesansiniai, buvę tinko apvadai pašalinti. Sienos karnizas toks, koks išliko — tinkuotas. Nepakeisti ir išlikę tinkuoti frontonai. Bokštas surenesansintas ir uždengtas kūgio formos stogu. Visi fasadai netinkuoti, raudoni, plytų siūlės — šviesios, stogas — raudonų olandišku čerpių.

Raudondvaris vėl atgijo. Dabar čia nebe privatus dvaras, o valstybinė mokslo įstaiga, mielai priimanči ne tik rašytojus, bet ir šiaip piliečius, ieškančius gamtos grožio, architektūros meno ir mokslo žinių.

TURINYS

Pratarmė	5
Įvadas (J. Jurginis)	7
1. Susidomėjimas pilimis	7
2. Skirtumas tarp piliakalnio ir pilies	10
3. Pilių ir jų ypatybės	14
4. Pilių apsauga	21
VILNIAUS PILYS	25
1. Rašytinės žinios (M. Jučas)	25
2. Kiek Vilniuje buvo pilių? (A. Tautavičius)	34
3. Žemutinė pilis (R. Batūra)	36
Gynybinės sienos	39
Bokštai ir bokšteliai	42
Vartai	46
Tiltai	47
Gynybiniai grioviai ir užtvankos	48
4. Aukštinė pilis (E. Budreika) ..	50
5. Žemutinės pilies teritorija ir jos pastatai (A. Tautavičius)	58
Bažnyčios	62
Rūmai	65
Renesansiniai kunigaikščių rūmai ..	66
Naujoji Šv. Onos bažnyčia	69
Arsenalas	71
Kiti pastatai	73
6. Pilies sunaikinimas ir griuvėsių likimas (A. Tautavičius)	74
7. Artilerijos bastionas (I. Jučienė) ..	76
TRAKŲ PILYS	89
1. Bendrosios žinios (J. Jurginis) ..	89
2. Pusiasalio pilis (A. Tautavičius) ..	102
Pirmasis pilies statybos laikotarpis ..	104

Antrasis pilies statybos laikotarpis	111
Pilies istorijos bendrieji bruožai ..	120
3. Salos pilis	122
Tyrinėjimai ir restauracija (B. Krūminis)	122
Naujausi duomenys apie salos pilį (S. Mikulionis)	129
4. Salos pilies sienų tapyba (J. Jurginis)	145
 KAUNO PILIS (K. Mekas)	153
Pilies aprašymai ir tyrinėjimai	153
Piliavietė	155
Pirmoji pilis	157
Grioviai ir pylimai	159
Antroji pilis	162
Pilies įrengimai	164
Apsauginis griovys	167
 MEDININKŲ PILIS (J. Jurginis) ..	169
Kada pilis statyta?	171
Pilies įrengimai	174
Pilies likimas	177
Gardinių pilių stilius	179
 NEMUNO ŽEMUPIO PILYS	185
 RAUDONĖS PILIS (S. Pinkus)	185
Pilies statyba ir rekonstrukcijos ..	186
Pilis 1877—1934 m.	197
Pilies pritaikymas mokyklai	198
 PANEMUNĖS PILIS (S. Pinkus)	201
Pilies statyba	201
Barokinė pilies rekonstrukcija	208
Klasicistinė pilies rekonstrukcija ..	212
Pilis po 1831 metų sukilimo	215
Pilies sunykimas	218
Pilis 1925—1938 metais	221
Pilies konservacija tarybiniais metais	222

 RAUDONDVARIO PILIS (J. Jurginis) 225	
Raudonų rūmų ir Raudondvario var- do atsiradimas	227
Rūmų perstatinėjimai	231
Interjero aprašymai	233
Rūmų restauravimas	237
 LIŠKIAVOS PILIS (K. Mekas)	241
 BIRŽŲ PILIS (S. Pinkus)	245
Kristupo I Radvilos Perkūno pilis	246
Jonušo Radvilos statybos Biržuose	255
Biržų pilis ir miestas Boguslavo	
Radvilos valdymo metais	258
Pilies sunaikinimas	271
Pilies saugojimas	274
 KLAIPĖDOS PILIS (A. Tautavičius) 277	
Žinių apie pilį apžvalga	277
Kas ir kada statė pilį?	282
Kaip pilis atrodė?	286
Pilies likimas	290
Pilies nugriovimas	297

Коллектив авторов
ЗАМКИ ЛИТВЫ
На литовском языке
Издательство «Минтис»
Лит. ССР, 1971 г.

Ats. redaktorius
istorijos mokslų daktaras
J. JURGINIS

Redaktorė G. Gustaitė
Dailininkas K. Katkus
Spalvotos nuotraukos Z. Kazėno
Meninis redaktorius R. Dichavičius
Techn. redaktorė B. Tolvaišienė
Korektorė D. Leščinskienė

Leidinio Nr. 11468. Tiražas 15.000 egz.
LV 07513. Duota rinkti 1970.IV.16.
Pasirašyta spaudai 1971.I.15.
Popierius 70×90^{1/16}=9,5 pop. l., 22,23 sp. l.
(+10 spalvotų įklijų ir 5 lankai giliauspaudinių įklijų).
34,26 apsk. l. l. Kaina 5,34 rb.

Spausdino Valst. „Vaizdo“ spaustuvė Vilniuje,
Strazdelio g. 1. Užsak. 1502.
Spalvotas ir giliauspaudines įklijas spausdino
K. Poželos sp. Kaune, Gedimino g. 10.

...auctoritate ...
...auctoritate ...
...auctoritate ...
...auctoritate ...
...auctoritate ...

...auctoritate ...
...auctoritate ...
...auctoritate ...
...auctoritate ...
...auctoritate ...

